

nírvána-érzés jön létre, amelyben az egyéni sors összefonódik a történelmi gondolattal, és így sajátos pszichofizikai állapot alakul ki. A lépéseknek ez az adott sorozata együtt az olvasó és az egyén kialakulásával az „öszinte oldalak” jelentőségének képével ér véget, még a tábori viszonyok közt is. E tekintetben fontos megjegyezni, hogy a (Hruscsov utáni) Szovjetunió és a mai Oroszország politikusainak életrajzai – esetükben – a könyvek és az olvasás szeretetének szinte teljes hiányáról tesznek említést. Ennek alapján lehetséges összefüggés van a történelmi, politikai és bibliofil kutatások között azon okok megmagyarázása érdekében, hogy miért dívik politikai körökben érzéketlenség az igazság és hazugság közti különbség iránt, és miért népszerű ez a fajta érzéketlenség a propagandában és a társadalomtudományokban. A tudatlanság szociológiájának problémája több mint negyven éve merült fel, de Oroszországban csak most ért meg a helyzet a társadalomtudományok, az ideológia és a propaganda közti viszonyok elemzésére.

Szolzszenyicin számos tényezőt sorol fel magyarázatként, hogy miért szükséges az őszinteség a Szovjetunió valódi történetének értékeléséhez: egy általános elképzelés bármiféle intézkedés előre nem látható következményeiről; a vezető abbéli törekvése, hogy megváltoztassa a forradalom értékelését a *J. B. Sztálin rövid életrajza* című műben, amelyet a beszédírók hetvenedik születésnapjára adtak ki, továbbá a Szovjetunióban előszeretettel gyakorolt személyi kultusz; a forradalom Leninhez kötődő szakaszának sztálini kritikája. Jelentős helyet foglal el köztük a háború végén kialakult helyzet. Solzszenyicin ezt „a mértéktelen gazdagság különleges rövid időszakának” nevezi.

„A háborúból visszatérve Cscsagov, mint megannyi frontharcos, nem ismert rá arra az országra, melyet négy esztendőn át védelmezett: eloszlottak a fiatal emlékezet őrizte egyenlőség rózsaszín ködének utolsó gomolyagai is. Az ország ádáz lett, egészen elpimaszodott, szakadékok tátongtak a vézna nyomor és az arcátlanul zsírosodó gazdagság között. Amikor visszatértek, rövid ideig még a frontharcosok is

különbek voltak, mint amikor elmentek, a halál közelségétől megtisztulva tértek vissza, így hát annál megdöbbenőbb volt a változás számukra otthon, a változás, amely a távoli hátországban érett meg. Ezek a volt katonák most mind itt voltak – járkáltak az utcán, utaztak a metrón –, de az egyik ilyen, a másik olyan ruhát viselt, úgyhogy már nem ismerték meg egymást. És már nem a maguk frontrendjét ismerték el magasabb rendűnek, hanem azt, amelyet itt találtak. Az embernek a fejéhez kellett kapnia és elgondolkoznia: ugyan miért verekedett? Sokan fel is tették ezt a kérdést, de hamar börtönbe kerültek.”

Messze nem merítettem ki a témát. A következtetés pedig banális: Alekszandr Solzszenyicin segítségével kritikusán viszonyulhatunk az ideológiának és propagandának ahhoz a változatához is, amely a mai Oroszországban dívik.

(Nyezaviszimaja Gazeta)

Fred Weir³

Burját föld – 2. rész
Oroszország új szemmel nézi a régi ellenségét, Dzsingisz kánt

A legyőzötteknek nem könnyű látni azokat a jó-tétevényeket, amellyel a hódítók járultak hozzá országukhoz. Még nehezebb, amikor ez a hódító Dzsingisz kán Oroszországban. Burját földön azonban tényleges változáson megy át ez a szemlélet.

Burját föld déli részén, közel a mai mongol határhoz, van egy hatalmas sziklakiszögellés, amelyet a helyiek Merkit erődként ismernek; ott örködik a kopár sztyeppe lankái felett, amely pár száz kilométerrel arrébb lassacskán a Góbi-sivatagba tűnik át. A legenda szerint több mint nyolcszáz évvel ezelőtt ezt a félelmetes természetes erődítményt megostromolta a csapataival egy fiatal mongol hadúr, aki azt állította, hogy az ott állomásozó merkit törzs elrabolta

3 Moszkvában élő kanadai újságíró.

a menyasszonyát. Elfoglalta a sziklát, majd egyesítette Északkelet-Ázsia legtöbb nomád mongol törzsét – köztük voltak a mai burjátok ősei is. Felvette az egyetemes uralkodót jelentő Dzsingisz kán nevet, és rendkívül fegyelmezett lovas rohamcsapatokból álló hatalmas hadseregét délen és nyugaton bevetve leigázta Kínát, Közép-Ázsia és a Közel-Kelet nagy részét, a mai Oroszországot és Kelet-Európa egyes részeit. Fénykorában a Mongol Birodalom volt a legnagyobb kiterjedésű szárazföldi birodalom a történelem során; mindenfelé maga után hagyta nyomait. A Nyugat főként pozitív hatásait érezte, mivel a mongolok biztosította szárazföldi átjáró Kína felé – a mesés Selyemút – lehetővé tette a Marco Polóhoz hasonló utazók számára, hogy olyan csodás keleti kincseket vigyenek haza, mint a fűszerek, a selyem, a puska, az iránytű és a könyvnyomtatás tudománya. Az orosz történészek hagyományosan azonban szörnyű tragédiának fogják fel. A mongol hódítók első hulláma elpusztította az európai módon berendezkedett Kijevi Ruszt, a mai Ukrajna területén kialakult Kijevi Nagyfejedelemséget; a túlélők észak felé menekültek az erdőkre, ahol olyan kis államok körül gyűltek össze, mint Moszkva. Az oroszoknak kétszáz évnyi kemény küzdelmükbe került, hogy egyesüljenek és leversék a – még mindig így emlegetett – „mongol rabigát”. Az orosz iskolásgyerekek mind a mai napig azt tanulják, hogy az „Arany Hordaként” ismert mongol megszállók uralma nem jelentett mást, csak fájdalmat, pusztulást és megalázó elnyomást. Ezt a nézetet azonban kétségbe vonják történészek és más gondolkodók itt Burjátföldön, sőt néhányuk még Moszkvában is. Sokkal árnyaltabb értelmezést ajánlanak, amely úgy látja a mongol hódítást, mint amely az ösztönzést adta a tartósan fennmaradó orosz állam kialakulásához, együtt annak – egy vitathatatlan tekintélyű vezetőtől függő – erősen központosított államformájával, állandó katonai terjeszkedési politikájával, és a társadalmi szerveződés csoportos formáival. „Putyin is egy kán. Azt kell tenni, amit mond. Ez a mongol hagyományban gyökerezik, egyáltalán nem európai vonás – mondja Alekszej Gatapov, aki számos, Dzsingisz kánról és a

burját történelemről szóló könyv szerzője. – Amit mondok, lehet, hogy ellenérzéseket vált ki Moszkvában, de elég világosan látunk ebben az ügyben.”

A birodalom örökösei

Mind Oroszország, mind Kína évszázados mongol uralom utóhatásait hordozzák, amely a nyugati fejlődéstől igen különböző irányba vitte el őket. Huszadik századi modernizációs törekvéseik során mindketten a kommunizmusnak olyan formáit vették fel, amelyre Marx Károly talán rá sem ismert volna, de Dzsingisz kántól valószínűleg elismerő fejbólintást kaptak volna. A Nyugattal fennálló geopolitikai feszültségek nem múltak el, sőt talán erősödnek, annak ellenére, hogy az elmúlt negyedszázadban megbukott a kommunista ideológia és mind Oroszország, mind Kína látszólag nagy erővel vette át a kapitalizmust. Burját tudósok saját elmondásuk szerint meg tudják érteni a történések okait. „Oroszország és Kína egyaránt a nagy Mongol Birodalom részei voltak, és az orosz államon, a katonaságon és a politikai kultúrán mind a mai napig érezhető a makacsul megőrződött mongol hatás – mondja Timur Dugarzapov, a *Novaja Burjatia* független politikai folyóirat szerkesztője. – Amikor Vlagyimir Putyin kínai vezetőkkel találkozik, és közös geopolitikai nyelvre találnak, és Kína arról beszél, hogy gazdasági hatalmát felhasználva állítja helyre a régi Selyemutat, akkor ehhez a közös történelmi tapasztalathoz nyúlnak vissza. Ez teljesen különbözött a nyugatitól, és olyan társadalmakat hozott létre, amelyek nagyon mások, mint a Nyugat, egészen a politikai örökítő anyaguk legmélyéig.” A Szovjetunió összeomlása óta Oroszország nyugati gazdasági módszereket tett magáévá, továbbá még sok más értéket is, köztük – legalább is szavak szintjén – a demokrácia építése iránti elkötelezettséget. Ugyanakkor továbbra is egy olyan politikai rendszeren alapszik, amelyet nyugati bírálók jelenleg ugyanolyan hangnemben hívnak „önkénturalomnak”, mint ahogy egykoron a „kommunizmust” emlegették. Ezek a különbségek nem a képzelet szüleményei. Kína mostanában módosította az

alkotmányát, hogy Hszi Csin-ping egy életen át elnök maradjon. Putyin elnököt – akit nemrégiben választottak meg a Kremlben negyedik ciklusára – nem kis nyomás éri alulról, hogy valami hasonlót tegyen.

A burjátok hőse

A mongol befolyás különösen jól érezhető Burjátföldön. A burjátok Dzsingisz kán Arany Hordájának leszármazottai, akiknek saját nemzettudatuk fejlődött ki, miután a tizenhetedik században az Orosz Birodalom leigázta ezt a területet, és határt húzott köztük és Mongólia többi része között. Földjeiket orosz kozákok – a cári terjeszkedés élcsapatainak számító fegyveres gyarmatosítók – hódították meg, majd később óhítt szakadárok telepedtek ide, akiket Oroszország európai részéről száműztek a tizennyolcadik században. Az amerikai telepesektől eltérően, akik nyugat felé nyomultak Észak-Amerikán keresztül, az oroszok többnyire együtt éltek a meghódított népekkel, gyakran beházasodtak. A korai orosz telepesek honosították meg a földművelést a folyó völgyekben, és gazdaságilag szoros együttélést alakítottak ki a körülöttük élő szarvasmarha-tenyésztő nomád burját törzsekkel. Ez nem jelenti azt, hogy mindig béke volt. „A [szovjet rendszerben] azt tanították nekünk az iskolában, hogy szabad akarattunkból csatlakoztunk Oroszországhoz – meséli Gatapov. – Az 1990-es években azonban, amikor nagyobb lett a szabadságunk, szélesebb körben tanulmányozhattuk a dolgokat. Megtudtuk, hogy Oroszország több évtizeden át tartó háborúban hódította meg a burjátok földjét. Azaz hazugságok voltak az orosz tankönyvekben. Másrészt, ami civilizáció elért hozzánk, az mind Oroszországnak köszönhető, és az orosz nyelv számunkra ablakot jelent a világra. Így ez a furcsa kettősség jellemző bennünket. Ugyanakkor azt is segít megmagyarázni, hogy miért nem található meg a burjátoknál a nacionalizmus erőszakos formája. A Dzsingisz kánnal és az oroszországi mongol örökséggel kapcsolatos növekvő ellentmondás éppannyira vitás kérdés. Dzsingisz kán mindig is népi hősnak számít a burjátok számára. A Burját Köztársaságban a gyerekek mégis

mind a mai napig a hivatalos orosz történelemszemléletet tanulják – mondja Dugarzapov. – Valamikor magam is történelemtanár voltam, és én azt tanítottam a gyerekeknek, hogy milyen rettenetes is volt a »mongol rabiga«, mennyire visszavetette Oroszországot, és hogy hogyan okolható mindenféle történelmi bajért. Most új megközelítési módokat is megvizsgálhatunk.”

Minden Dzsingisz kánhoz vezet vissza

A tudósok szerint a mongol hatás még mindig érezhető az orosz politikai kultúrában és katonai szervezetekben, sőt magában az orosz nyelvben is. Bár nem sok orosz szót lehet visszavezetni az Arany Hordát alkotó mongol és türk törzsek nyelvére, de amelyeket igen, azok az igazgatással, a kereskedelemmel és a katonai szervezetekkel kapcsolatosak. Ide tartoznak a pénzt, lovat, vámot, teát és kincstárat jelentő orosz szavak. „A szovjet időkben Dzsingisz kánnak a nevét sem volt szabad kiejteni, még [az akkoriban szovjet csatlósállamnak számító] Mongóliában sem – tudjuk meg Nyikolaj Kragyintól, az Orosz Tudományos Akadémia részeként működő Távol-keleti Történelmi, Régészeti és Néprajzi Intézet ügyvezető igazgatójától. – Ma Mongólia független ország, Dzsingisz kánt pedig nemzeti hősként tisztelik. Burjátföldön ez beszédtemának számít, és még az orosz történészek között is lassacskán új értelmezések térhódítása figyelhető meg. Sokkal összetettebb kép kezd kialakulni bennünk a mongol hódításról és történelmi következményeiről. Igaz, hogy civilizációkat rohantak le és pusztítottak el, kegyetlenek voltak, de egy hatalmas birodalom részévé tették Oroszországot.” Azt állítja, hogy sok történész jelenleg azon a véleményen van, hogy az a műszaki, katonai és politikai átalakulás, amelyen Oroszország a tizenhatodik században keresztülment, és amely elindította a világhatalom felé, a Mongol Birodalmon belül eltöltött két évszázadig vezethető vissza. „Oroszország ma sok szempontból nagyon modern hely lett, és rengeteget átvett a Nyugattól. Nem mondhatjuk, hogy Oroszország csak mongol örökségből táplálkozik, mert ez egyik a sokfajta hatás

közül – mondja Dugarzapov. – Itt Burjátföldön Oroszországgal együtt képzeljük el a jövőnket, ugyanakkor – számunkra érthetően – valamilyen másfajta nemzettudattal rendelkezünk. Valamennyien beszélünk oroszul, de megvan a saját nyelvünk, kultúránk és történelmünk. Napjainkban a fiatalabb burját lakosság nagyra értékeli a hagyományt; az pedig Dzsingisz kánig nyúlik vissza.”

(*Christian Science Monitor*)

Transzatlanti szakadék Bajban a nyugati szövetség

Amerika épp annyit tett, mint bármely más ország a második világháború utáni Európa megteremtéséért. Az 1940-es évek végén és az 1950-es években ott bábáskodott a szerződésnél, amelyből később kinőtt az Európai Unió és ott volt a hidegháborút megnyerő katonai szövetség, a NATO megszületésénél is. Az Egyesült Államok részben játékonyságból, főként azonban önérdékből cselekedett így. Miután két háborúba is belerángatták, véget akart vetni a francia–német rivalizálásnak, és védelmi vonalat akart kiépíteni a szovjet fenyegetéssel szemben. Az 1991-es szovjet összeomlás után segítette a demokrácia meghonosítását Kelet-Európa frissen felszabadult államaiban. Ma azonban egyre növekvő szakadék választja el a két kontinentet. A 2018. július 11–12-i brüsszeli NATO-csúcstalálkozó előtt rendkívül feszült volt a hangulat. Donald Trump az európaiakat rosszhiszeműséggel és azzal vádolta, hogy nem veszik ki a részüket a munkából, azok pedig azt vágták a fejéhez, hogy otromba vandálként viselkedik. A második csúcstalálkozó, amely Vlagyimir Putyin és Trump között zajlott le Helsinkiben július 16-án, megtörtént a valaha elképzelhetetlen: egy amerikai elnök orosz ellenfelével jobban bánt, mint szövetségeseivel. Még ha viták nélkül zajlott is volna le a két csúcstalálkozó – ami akár elő is fordulhat, tekintve, hogy Trump örömet leli kritikussai összezavarásában –, maradtak az

eltérő prioritások, a különböző meggyőződések és az ellentétes politikai kultúrák. A nyugati szövetség bajban van, és ez aggasztóan hangzik Európa, Amerika és a világ számára.

Minden szövetség hordoz magában feszültségeket, de a nyugati esetben zavarba ejtően sok ponton tapasztalható széthúzás. Donald Trumpot és tábornokait elkészeríti, hogy sok NATO-tag nem tesz kellő erőfeszítést, hogy betartsa arra vonatkozó ígéretét, hogy 2024-ig a GDP két százalékára emeljék a védelemre szánt kiadásokat. Az amerikai jobboldal hajlamos elítélni az iráni atomalku (amiből Trump kiszállt) iránti európai elkötelezettséget, és amelyet Izraellel szembeni elfogultságnak tart. Miközben pedig a világ figyelme Ázsia felé terelődik, az amerikai döntéshozók mindkét pártban azon a véleményen vannak, hogy a siránkozó és álszent európaiakra nem érdemes annyi időt szánni. Mintha ez nem lenne elég, Trump képtelenségeket állítva azzal vádolja az EU-t, hogy „azért hozták létre, hogy kihasználja az Egyesült Államokat”, továbbá tisztességtelen kereskedelem miatt fenyíti. Eközben Európa megosztott. Olaszországban új, Putyin-párti populista koalíció van. Egyre inkább ez a helyzet a NATO-tag (de nem EU-tag) Törökországban, amely ellenségesen viseltetik a szövetséget összekötő liberális demokratikus értékekkel szemben. A jövő még rosszabbat is tartogathat. Egy Munkáspárti kormány Nagy-Britanniában Jeremy Corbyn vezetésével, aki hosszú múltra tekint vissza a Nyugat fegyverhasználatának ellenzését illetően, Amerikát mély gyanakodással szemlélné; még akár a NATO-ból is megpróbálna kilépni.

Biztos ökölcsapás⁴

Folyóiratunk azon a véleményen van, hogy a nyugati szövetséget érdemes megmenteni. Egy veszélyes és egyre inkább tekintélyelvű világban, a biztonság alapvető forrásaként és a demokrácia védőbástyájaként szolgálhat.

4 Szójáték: az angol cikk alcíme (*SACEUR punch*) kiejtve ezt is jelenti: a SACEUR a Szövetséges Fegyveres Erők Európai Főparancsnoka (Supreme Allied Commander Europe – SACEUR), a punch szó pedig ütést, ökölcsapást jelent.